

Introducere

Lucrarea își propune să ofere cititorului un excurs în lumea complexă de studiu a antreprenoriatului. Demersul este unul ambițios pentru că acoperă o arie conceptuală vastă și dorește surprinderea modului în care a evoluat teoretizarea antreprenoriatului dinspre cadrele clasice spre analizele contemporane centrate pe studiul antreprenoriatului migranților reveniți. Perspectiva asumată este una sociologică, ceea ce nu înseamnă că discuțiile economice pot fi ignorate, ci doar că acestea vor trece în plan secund pentru ca accentul să fie așezat asupra modului în care teoreticienii antreprenoriatului s-au raportat la individ, instituții și societate în analizarea acestui fenomen.

Privit ca element central al sistemului economic capitalist, antreprenoriatul a primit o atenție deosebită de-a lungul consolidării științelor sociale. Liniile teoretice inițiate de Joseph Schumpeter, Max Weber și Werner Sombart sunt principalele repere utilizate pentru perioada studiilor clasice în lucrarea noastră. Selecția nu este întâmplătoare, ci rezultatul firesc al analizării conceptelor prezente în studii contemporane ale antreprenoriatului. Acești autori au lăsat o amprentă relevantă asupra înțelegerii antreprenoriatului, iar natura contribuțiilor trece dincolo de specificul economic al fenomenului. Dimensiunea socială este prezentă în opera lor iar unele similitudini converg spre identificarea acelor caracteristici extraordinare atribuite antreprenorilor. Bineînțeles, volumul va scoate în evidență diferențele dintre perspectivele teoretice prezentate, iar o parte a

operei autorilor clasici va rămâne într-un plan secundar din cauza interesului specific al studiului nostru.

Modul în care lucrarea este construită presupune trecerea dinspre teorii cu un grad maxim de generalitate spre cadre teoretice specifice colectării și interpretării datelor pe teme de nișă. Partea a doua a volumului este construită în jurul unui set de analize cantitative și calitative centrate spre înțelegerea specificului (re)integrării profesionale a migranților români care revin în țară după o perioadă petrecută în străinătate. Din punct de vedere conceptual, lucrarea oferă aspecte relevante pentru o mai bună înțelegere a modului în care resursele economice și de capital uman rezultate din experiența de migrație sunt asociate statutului de antreprenor după revenirea în țara de origine.

Obiectivul central al volumului este legat de analizarea caracteristicilor individuale care favorizează asumarea statutului de antreprenor în cazul migranților români reveniți. Implementarea de politici pentru stimularea revenirii în țară trebuie să fie fundamentată pe analize care încadrează adecvat alegerile ocupaționale individuale. În acest volum, atât capitolele teoretice, cât și cele care utilizează evidențe empirice contribuie la o mai bună cunoaștere a procesului de (re)integrare ocupațională după revenirea în țara de origine.

Lucrarea este structurată astfel încât să construiască în primele două capitole un cadru conceptual adecvat analizării comportamentelor antreprenoriale. Un scurt capitol intermediar face trecerea dinspre teoriile antreprenoriatului spre oportunitățile de analiză asociate migrației de revenire spre România. Capitolul patru trasează un model regional de analiză pentru antreprenoriatului migranților reveniți și asumă o serie de obiective specifice derivate din literatura prezentată în volum. Următoarele capitole explorează antreprenoriatul migranților tineri care au revenit în România și discută consecințe ale migrației asupra alegerilor ocupaționale pe care le fac tinerii reveniți. Pentru o mai bună contextualizare sunt utilizate și date

relevante pentru migrația de revenire din Letonia și Slovacia. În final, sintetizăm principalele concluzii ale volumului și potențialele implicații pentru politicile de suport ale revenirii centrate pe antreprenoriat.

Capitolul 1. Abordări teoretice clasice în studiul antreprenoriatului

Introducere

Lucrarea de față urmărește un obiectiv important în peisajul științelor sociale din România prin revizitarea unor clasici ai studiului antreprenoriatului la o distanță considerabilă de timp față de momentul publicării operei lor. Încă de la început, trebuie să prevenim cititorul de pericolele și limitele asociate unui astfel de demers. Unicitatea operei fiecăruia și caracterul sistemic pe care îl au contribuțiile autorilor citați ne vor face de multe ori să deschidem o serie de planuri paralele de analiză fără de care discuția despre antreprenoriat nu ar fi posibilă. Cu toate acestea, considerăm că efortul merită făcut, iar cercetarea teoriilor clasice prin punerea în legătură cu lumea conceptuală contemporană oferă o nuanță aparte lucrării de față.

Este util să amintim că alcătuirea volumului este tributară formării sociologice a autorului, iar discutarea unor aspecte ce țin de zona economică, istorică sau de filosofia culturii vor fi făcute mai degrabă cu precauție și fără a pătrunde în adâncimea unor astfel de subiecte. Prima parte a lucrării este gândită în jurul sistemului economic schumpeterian, iar teoriile lui Weber și Sombart despre antreprenoriat vor fi puse constant în legătură cu acesta. Pe de o parte este vorba de rolul atribuit de Schumpeter antreprenoriatului și inovației în logica sistemului

socio-economic. Pe de altă parte, considerăm că un astfel de demers nu a primit atenția cuvenită în grila științelor sociale din România și că raportarea teoretică la Weber și Sombart poate aduce un plus de înțelegere în ceea ce privește studiarea antreprenoriatului în general și discutarea antreprenoriatului migranților în particular.

Conceptul de antreprenoriat se află la baza societății capitaliste și este unul clasicizat în științele sociale, economice și comportamentale. Perspectiva de analizare a antreprenoriatului a fost diferită de la o școală de gândire la alta (Casson et al. 2010), iar lucrarea de față își propune să prezinte câteva dintre principalele contribuții a căror utilitate a trecut proba timpului. Teoriile au fundamentat cele mai multe analize empirice ale antreprenoriatului și comportamentele de acest tip au reprezentat un subiect privilegiat de analiză în câmpul sociologiei economice (Swedberg 1998, 2002).

1.1. Max Weber și studiul antreprenoriatului

Dezbaterea teoretică care gravitează în jurul rolului jucat de contribuția lui Max Weber la fundamentarea sociologiei economice este una intensă (Swedberg 1998; Peukert 2004; Ebner 2005; Parsons 2006; Mardellat 2009), iar o parte din această vitalitate se datorează studiilor interesate de analiza piețelor și a antreprenoriatului. Mardellat (2009) prezintă evidențe solide despre afinitatea dintre Weber și liniile clasice ale *Austrian Economics* (în special opera lui Karl Menger) și evidențiază următoarele principii cheie: subiectivism, individualism, raționalitate și apriorism. Fiecare dintre aceste elemente joacă un rol important în înțelegerea contribuției lui Weber la studiul antreprenoriatului. O atenție deosebită a fost acordată conceptualizării indivizilor raționali ca agenți care acționează în funcție de interpretarea subiectivă a contextelor de piață. În acest cadru general, unicitatea liniei teoretice weberiene poate fi asociată

cu importanța acordată *acțiunii* (Mardellat 2009, 604). Relația lui Weber cu *Austrian Economics* include influențe reciproce și întrepătrunderi conceptuale și metodologice. În această direcție, Zafirovski (2002, 35) observă cum proiectul lui „Schumpeter de sociologie a întreprinderii economice a fost o aplicare a sociologiei economice weberiene, cu conceptul de antreprenor construit de Schumpeter ca un caz special de ideal tip weberian”.

Lucrările lui Max Weber aduc în centrul discuțiilor despre pionierii antreprenoriatului importanța motivațiilor și a valorilor individuale. Antreprenorului i se atribuie un rol central în sistemului weberian și este descris ca o persoană cu trăsături superioare (exemple, tărie de caracter, autocontrol, claritatea viziunii – Weber 1930, 31). Vom arăta în acest capitol că există similitudini conceptuale între Weber și Sombart, dar fiecare dintre aceștia trasează un profil aparte antreprenorilor. Din această perspectivă, antreprenorul individual apare ca fiind orientat spre examinarea oportunităților, iar profitul va fi rezultatul unei activități sistematice ghidate de principii (religioase) vibrante.

1.1.1. Linii generale ale cadrului conceptual weberian

*Etica protestantă și spiritul capitalismului*¹ (Weber 2001) reprezintă unul dintre reperele clasice în studierea dezvoltării sistemului capitalist, iar antreprenoriatul transpare ca unul dintre principalele repere de fundamentare a noii construcții a sociologiei economice (Swedberg 1998). Lucrarea lui Weber a depășit cu mult scopurile plănuite inițial de către acesta. Radkau (2011, 179) oferă un scurt pasaj din corespondența purtată de Weber cu Rickert² în 1905, unde partea a doua a lucrării este

---

¹ *Etica protestantă și spiritul capitalismului* a fost publicată pentru prima dată în limba germană. În cazul în care nu este menționat altceva, citările din volumul nostru vor fi făcute la ediția publicată în limba engleză de editura Routledge în anul 2001. Versiunea este bazată pe prima traducere în limba engleză realizată de Talcott Parsons în 1930.

² Heinrich Rickert a fost una dintre marile personalități care au predat la Universitatea din Heidelberg la începutul secolului trecut.